

مسئولیت مدنی ناشی از آلودگی آب رودخانه‌ها و تالاب‌ها

نویسنده :

علی شعبانی گلوگردی

(کارشناس ارشد حقوق خصوصی)

www.ketab.ir

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

سرشناسه: شعبانی گلوگردی، علی، ۱۳۳۷ -

عنوان قرارداد: ایران. قوانین و احکام Iran. Laws, etc

عنوان و نام پدیدآور: مسئولیت مدنی ناشی از آلودگی آب رودخانه‌ها و تالاب‌ها نویسنده: علی شعبانی گلوگردی.

مشخصات نشر اهواز: پژوهندگان راه دانش، ۱۳۹۵.

مشخصات ظاهری: ۲۵۲ص.

شابک: ۱۷۰۰۰۰ ریال ۱-۱۳۹-۳۴۵-۶۰۰-۹۷۸

فروست: پژوهندگان راه دانش؛ شماره نشر: ۱۱۳۷.

یادداشت: کتابخانه

وضعیت فهرست نویسی: فیا

موضوع: آب -- آلودگی -- قوانین و مقررات -- ایران

موضوع: ater -- Pollution -- Law and legislation -- Iran

موضوع: آب، منابع -- قوانین و مقررات -- ایران

موضوع: Water-supply -- Law and legislation -- Iran

موضوع: Environmental law -- Iran

موضوع: حق محیط زیست -- ایران

موضوع: law, International Environmental

موضوع: حقوق بین الملل، محیط زیست

رده بندی کنگره: ۳۵۰-۳۸-۵۵۰/۸ KMH

شماره کتابشناسی: ۴۵۶۶۷۵۹

رده بندی دیویی: ۳۸-۵۵۰/۸

نشر آب پژوهندگان راه دانش

ناشر: پژوهندگان راه دانش

شماره نشر: ۱۱۳۷

نام کتاب: مسئولیت مدنی ناشی از آلودگی آب رودخانه‌ها و تالاب‌ها

نویسنده: علی شعبانی گلوگردی (کارشناس ارشد حقوق و اقتصاد)

تیراژ: ۱۰۰۰

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۵

چاپ: تورنگ

حروفچینی و صفحه آرایی: طلوع مهر

سایز: وزیری

شابک: ۱-۱۳۹-۳۴۵-۶۰۰-۹۷۸

قیمت: ۱۷۰۰۰ تومان

www.ketab.ir/pajo

حق چاپ و نشر محفوظ است.

طبق قانون حقوق نویسندگان و مصنفان هرگونه کپی برداری به هر روش پیگرد قانونی دارد.

۰۹۱۲۸۸۸۴۹۶۹ - ۶۶۱۲۰۵۵۴

تهران: خیابان ۱۶ آذر شمالی، ساختمان بعثت، طبقه سوم

۰۹۱۶۱۱۸۵۱۱۸ - ۳۳۲۰۲۸۰۲ - ۳۳۲۱۹۲۰۲

اهواز: خیابان نادری شرقی، نبش خیابان کرمی خراط.

هوالحق

بشر امروزه با رشد و روند صنعتی شدن و آلودگی‌های اقتصادی و صنعتی در تار و پود ساخته دست خویش گرفتار است، نه می‌تواند از آن چشم پوشد و نه قادر است خطرهای دشواری‌ها را تحمل کند. در گیرودار این مبارزه آنچه بیش از همه مورد استفاده قرار می‌گیرد "مسئولیت مدنی" است.

در این بهره‌برداری بی‌رویه و مصرف ناپایدار از منابع پایه و طبیعی آلودگی‌های زیست محیطی بالاخص آب رودخانه‌ها و تالاب‌ها موجب گردید حیات انسان و سایر موجودات در معرض خطر جدی قرار بگیرد، و بمنظور جلوگیری از رشد فزاینده آلودگی‌های زیست محیطی و جبران خسارات وارده راهکارهای خاصی در نظر گرفته شود و برای مقابله با این تهدید تدابیری اتخاذ نماید. حقوق بعنوان ابزار اجتماعی مناسبی در تنظیم روابط اجتماعی نقش مهمی را بعهده دارد.

حقوق مسئولیت مدنی با توجه به ویژگی‌های خاصی که دارد که همانا جنبه الزام‌آور و ضمانت اجرایی آن است در این زمینه از کارایی بیشتری برخوردار است. چرا که این تدبیر را قانون‌گذاران شناختند که هیچ‌کس نباید به دیگران ضرر بزند و هیچ ضرری نباید جبران نشده باقی بماند.

فهرست

۱۱	مقدمه
۱۵	فصل اول: تعاریف و مفاهیم
۱۷	مبحث اول: مفاهیم بنیادین
۱۷	گفتار اول: مفهوم مسئولیت مدنی
۲۱	گفتار دوم: تعریف آلودگی آب
۲۴	گفتار سوم: تالاب‌ها
۲۹	گفتار چهارم:
۳۱	مبحث دوم: جایگاه محیط زیست در فقه و حقوق
۳۱	گفتار اول: جایگاه محیط زیست در فقه
۳۷	گفتار دوم: جایگاه محیط زیست در حقوق
۳۸	بند اول: جایگاه محیط زیست در حقوق داخلی
۳۹	بند دوم: جایگاه محیط زیست در حقوق بین الملل
۴۲	مبحث سوم: مفهوم آلودگی زیست محیطی
	گفتار اول: مفهوم آلودگی زیست محیطی آب رودخانه ها و تالاب ها از دیدگاه علم محیط
۴۳	زیست
۴۶	بند اول: مفهوم آلودگی زیست محیطی در حقوق ایران
۴۷	بند دوم: مفهوم آلودگی زیست محیطی در اسناد بین المللی
۴۷	مبحث چهارم: خسارات زیست محیطی آب رودخانه ها و تالاب ها
۴۷	گفتار اول: مفهوم خسارت
۴۸	بند اول: خسارت در لغت
۴۸	بند دوم: خسارت در اصطلاح
۵۰	گفتار دوم: انواع خسارت
۵۰	بند اول: انواع خسارت از لحاظ ماهیت

ب: خسارت معنوی	۵۵
بند دوم: انواع خسارت از لحاظ منشاء آن	۵۸
ب: خسارت ناشی از تقصیر غیر قراردادی	۶۰
گفتار سوم: مفهوم خسارت زیست محیطی آب رودخانه ها و تالاب ها	۶۲
بند اول: خسارت زیست محیطی از دیدگاه حقوق دانان	۶۳
گفتار چهارم: ویژگی خسارت زیست محیطی	۶۵
بند اول: متنوع بودن خسارت ها	۶۶
بند دوم: فرارزی بودن خسارت زیست محیطی	۶۷
بند سوم: قابل تعیین نبودن عامل زیان و زیان دیده	۶۸
مبحث پنجم: مسئولیت مدنی زیست محیطی	۶۹
گفتار اول: مسئولیت مدنی و قلمرو آن	۷۰
گفتار دوم: مفهوم مسئولیت مدنی زیست محیطی آلودگی آب رودخانه ها و تالاب ها	۷۰
گفتار سوم: ماهیت مسئولیت مدنی زیست محیطی	۷۳

فصل دوم: مبانی و ارکان مسئولیت مدنی ناشی از آلودگی آب رودخانه ها و

تالاب ها	۷۹
مبحث اول: مبانی مسئولیت مدنی ناشی از آلودگی آب رودخانه ها و تالاب ها	۸۲
گفتار اول: مبانی نظری	۸۴
بند اول: مبنای تقصیر	۸۴
بند دوم: مبنای خطر	۸۹
بند سوم: مبنای تضمین حق	۹۳
گفتار دوم: مبانی فقهی	۹۶
بند اول: قرآن کریم	۹۸
بند دوم: سنت	۱۰۸
بند سوم: دلیل عقل	۱۰۹
بند چهارم: اصول و قواعد فقهی	۱۱۱
گفتار سوم: مبانی قانونی	۱۳۶
بند اول: قانون اساسی	۱۳۷

بند دوم: قانون مدنی	۱۴۱
بند سوم: قانون مسئولیت مدنی	۱۴۸
بند چهارم: قوانین و آئین نامه های خاص مرتبط با محیط زیست	۱۵۲
بند پنجم: حقوق بین الملل	۱۵۴
مبحث دوم: ارکان مسئولیت مدنی ناشی از آلودگی آب رودخانه ها و تالابها	۱۵۵
گفتار اول: وجود ضرر و خسارت	۱۵۵
گفتار دوم: فعل زیانبار	۱۵۷
گفتار سوم: رابطه سببیت	۱۵۸

فصل سوم: آثار و آئین دادرسی مسئولیت مدنی ناشی از آلودگی آب رودخانه‌ها

و تالابها	۱۶۱
مبحث اول: جبران خسارت	۱۶۳
گفتار اول: شیوه‌های جبران خسارت	۱۶۵
بند اول: اعاده وضع به حالت سابق	۱۶۵
گفتار دوم: نحوه تعیین و ارزیابی میزان خسارت	۱۷۵
گفتار سوم: اثر قراردادهای خصوصی در مسئولیت مدنی زیست محیطی	۱۸۰
بند اول: قرارداد کاهش مسئولیت	۱۸۲
مبحث دوم: آئین دادرسی مسئولیت مدنی زیست محیطی	۱۹۲
گفتار اول: اقامه دعوی مسئولیت مدنی زیست محیطی	۱۹۳
بند اول: طرفین دعوا	۱۹۳
بند دوم: موضوع دعوا	۲۰۵
گفتار دوم: بار اثبات دعوا و دفاعیات	۲۱۲
بند اول: بار اثبات دعوا	۲۱۲
بند دوم: دفاعیات	۲۱۸
گفتار سوم: مرجع صالح برای رسیدگی	۲۲۱

فصل چهارم: سخن آخر

منابع و مأخذ..... ۲۳۹

منابع فارسی..... ۲۴۱

منابع لاتین..... ۲۵۲

www.ketab.ir

آب یکی از مهمترین و بنیادی ترین عامل حیات موجودات زنده است از این نظر جلوگیری از آلودگی آب رودخانه ها و تالاب ها نیز به همان نسبت مهم و مورد توجه می باشد عوامل آلوده کننده این دو، بسیار گوناگون اند و می توانند هم منابع آبهای زیرزمینی و هم آبهای سطحی را آلوده کنند. حمایت از زیاندیدگان در برابر آثار خطرناک ناشی از آلودگی های این آبها و الزام به جبران خسارات ناشی از آلودگی آب این دو، هدف اصلی رژیم های مسئولیت مدنی در این حوزه است. به دیگر سخن، مسئولیتهای مدنی در این حوزه به چگونگی و نحوه جبران خسارات ناشی از آلودگی می پردازند. باتوجه به میزان روز افزون خسارات ناشی از آلودگی آب، به ویژه در اموال، اشخاص و سایر عناصر محیط زیست ما نیازمند تحول جدی در مبانی حقوقی مسئولیت و پیش بینی ضمانتهای ویژه خسارات زیست محیطی در این زمینه هستیم. در اینجا این سوال اساسی مطرح است که آیا میتوان در رژیم کنونی حاکم بر مسئولیت مدنی با تمسک بر ضمانت ها و قواعد رایج در حقوق مسئولیت مدنی، جبران خسارات ناشی از آلودگی آب رودخانه ها و تالاب ها پرداخت؟ و سوال اساسی تر اینکه، چگونه و تحت چه شرایطی امکان اعمال ضمانت های مدنی برای مقابله با آلودگی این آبها وجود داشته و چه مشکلات و موانعی در این خصوص قابل بررسی است. پیش فرض اساسی این است که امکان جبران خسارات ناشی از آلودگی آب به دلیل ماهیت و ویژگی های خاص این قسم از آلودگی ها کمتر توسط حقوق مسئولیت مدنی حمایت می شود. و در بسیاری از موارد با توجه به اصول و قواعد حقوقی حاکم بر حقوق مسئولیت مدنی به ویژه در نظام های ملی که مسئولیت مدنی زیست محیطی را هنوز بر مبنای نظریه تقصیر استوار نموده اند بسیاری از خسارات حاصل

از آلودگی آب رودخانه‌ها و تالاب‌ها به مرحله جبران خسارت نمی‌رسد و بسیاری از آنها جبران نشده باقی می‌ماند. لذا همانگونه که بحث خواهد شد حقوق مسئولیت مدنی در زمینه جبران خسارات ناشی از آلودگی آب رودخانه‌ها و تالاب‌ها با چالشهای جدی مواجه است و در زمینه اعمال ضمانتهای مدنی عرصه محدودی وجود دارد که این امر مستلزم تصویب قوانین، دستورالعمل، پیشگیری و جبران خسارت های زیست محیطی با رعایت «اصل آلوده کننده باید بپردازد»، است.

مفهوم خسارت زیست محیطی ابتدا توسط حقوقدان مطرح شد و بیشتر به خسارات ناشی از محیط زیست اشاره داشت. اما به طور کلی برخی محیط زیست را منشأ ورود خسارت به انسان دانسته و عده ای خسارت وارد به محیط زیست را صرف نظر از بازتاب‌ها، آن قابل مطالبه می‌دانند. گروهی نیز این خسارات را شامل خسارات وارده به اموال و اشخاص و خود محیط زیست دانسته که در اثر آن تعادل زیست محیطی به هم می‌خورد بنابراین نظر متولیان و استفاده کنندگان از محیط زیست در شمار قربانیان آن می‌باشند. به هر حال مهم ترین و دشوارترین امر در این مورد تعیین قربانی است: انسان یا محیط زیست؟

برای تحقق خسارت زیست محیطی آلودگی آب رودخانه‌ها و تالاب‌ها عناصر خاصی مورد نیاز است که عبارتند از:

یک یا چند عامل آلاینده معین یا قابل تعیین، عینی و ملموس بودن خسارت و رابطه سببیت میان عامل آلاینده و خسارت.

در این رابطه باید گفت در مواردی که آلودگی حالت پراکنده دارد قابلیت انتساب وجود نداشته و خسارت از طریق نظام مسئولیت قابل جبران نیست، پیشنهاد کمیسیون اروپا در این راستا استفاده از روش‌های جایگزین همچون مالیات می‌باشد. در خطر وقوع خسارت در آینده نیز برقراری رابطه سببیت بین تقصیر و خسارت دشوار است و شاید چنین توجیه شود که شرط ورود خسارت جای خود را به رابطه سببیت داده است. رویه فرانسه با توجه به وجود شرط مسلم و قطعی بودن خسارت، برای قابل مطالبه بودن خسارت، این امر را تنها در مواردی که با ادامه وضعیت گذشته و استمرار خسارت در آینده مواجه هستیم اعمال می‌کند. برخی حقوق‌دانان معتقدند اصل احتیاط نیز می‌تواند در به روز شدن مسئولیت مدنی در خطر وقوع خسارت در آینده مورد استفاده قرار گیرد.^۱ چنین تحلیلی بیشتر در خصوص محیط زیست، سلامت و امنیت به کار رفته و تدبیری برای گسترش مسئولیت پیشگیرانه تدبیر می‌شود. به هر حال در جبران خسارت رابطه سببیت موردنیاز بوده و قابل چشم‌پوشایی نمی‌باشد.

در برخی کشورها به خسارات زیست محیطی آلودگی آب رودخانه‌ها و تالاب‌ها از طریق اعمال قواعد و قوانین سنتی مسئولیت مدنی پرداخته می‌شود. در کشور ما مبنای مسئولیت مدنی مبتنی بر تقصیر می‌باشد. در برخی کشورها نیز با اعمال قوانین خاص از قواعد مسئولیت مدنی در حقوق عمومی و ترکیبی از نظام سنتی و حقوق عمومی استفاده می‌شود.^۲ این دو نظام در دو مورد با یکدیگر متفاوتند:

۱- باهوش، حسن، مسئولیت بین‌المللی دولتها برای حفظ محیط زیست در زمان جنگ، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۸۲، ص ۱۵۹.

۲- کاتوزیان، ناصر، مسئولیت ناشی از خسارت‌های زیست محیطی، فصلنامه حقوق دوره ۳۸، ش ۲، ۱۳۸۷، ص ۱۳۵.

- تفاوت در هدف: در قواعد سنتی هدف حمایت از اموال و اشخاص بوده و تنها به جبران خسارت وارده به اشخاص توجه می‌شود، اما در قواعد حقوق عمومی حمایت از حقوق عمومی و منافع کلیت جامعه مدنظر قرار می‌گیرد.

- تفاوت در طرز کار و روش: با توجه به هدف متفاوت، این دو در نگاه به مسئولیت، تعریف مسئول و عوامل توجیه‌کننده مسئولیت دارای تمایزهای آشکاری می‌باشند.

بنابراین در حقوق عمومی با توجه به پیشگیری در مواردی که هنوز خسارت واقع نشده و تهدید جدی وقوع خسارت آینده وجود دارد، مسئولیت محقق شده و اصطلاحاً «مسئولیت پیشگیری» نامیده می‌شود، که مهم‌ترین مبنا در پذیرش چنین مسئولیتی «اصل احتیاط» می‌باشد.^۱

دشواری ارزیابی این خسارات، در قواعد سنتی مسئولیت مدنی با مدنظر قرار دادن مفهوم مالکیت و استفاده از فرمول‌های کمی این امر انجام می‌پذیرد، منتهی در این نوع از خسارات چنین معیارهایی قابل استفاده نمی‌باشند.

فراهم نبودن شرط تحقق مسئولیت مدنی: از آنجا که «البأ نقض حقوق مالکیت فردی به عنوان شرط تحقق مسئولیت مدنی به شمار می‌رود و در اغلب موارد محیط زیست مال خصوصی تلقی نمی‌گردد، با چنین مشغلی در برگیریم که به نظر می‌رسد این نقصان از طریق توجه به ارزش ذاتی عناصر زیست محیطی به جای مدنظر قرار دادن مالیت آنها تا حدود زیادی رفع گردد.^۲

۱- زمانی، سید قاسم، توسعه مسئولیت بین المللی دولت در پرتو حقوق بین الملل محیط زیست، مجله پژوهشهای حقوقی، ش ۱، ۱۳۷۷، ص ۳۹.

۲- انصاری، مهدی، مسئولیت ناشی از خسارت های زیست محیطی، فصلنامه حقوق دوره ۳۸، ش ۲، ۱۳۸۷، ص ۲۸۵.